

Áthall(gat)ás a túlvilágra

KORPA TAMÁS: *HÁZSONGÁRD LIVE*

„a Házsongárból kezdte beszippantani / a sírokat az alagút, mint egy csillapíthatatlan tüdő” [*Kolozsvári metró*] – ezt a két sort idézném, ha valaki megkérdezné, milyen Korpa Tamás új verseskötete, a *Házsongárd live*. A kritikus rátekinthetne a szerző eddigi lírai útjára, az *Egy híd térfogatáról*, az *Insomniára* vagy a legutóbbi kötetre, *A lombhullásról egy júliusi tölggyelre*, hogy analizálja az új kötet kihallgatás-poétikájának lehetséges előjeleit (vagy összehasonlítsa a korábbiakkal a lírai minőséget). De van egy sokkal jelentősebb kérdés a kiterjesztett kontextualizálásnál: sürgetőbb annak megértése, hogy miért okoz magasfeszültséget a befogadó biológiai organizmusában a *Házsongárd live* megszólal(tat)ása. Elolvasom a kötetet az elejétől a végéig, aztán a végétől az elejéig, majd újra és újra véletlenszerű sorrendben a verseket: a *Kolozsvári metró*nál akasztja ki leginkább a mutatót az ideghálóban a magasfeszültség. Már tudom, hogy a diagnózist a csúcsverssel kell kezdenem, hogy megértsem a kötetben szétszóródó hatásárnyalatokat, a kötet hatásfokának négyzetét: a nyelvi kiterjedést. A *Kolozsvári metró* című darabban csomópontosul mindaz, ami a kötet javára írható. Nemcsak tematikailag, hanem poétikailag is ez a vers képezi a kötet tüdejét.

metró az, ami két pontot
a legrövidebb úton összeköt.
a mérnökök szerint jó ötlet volt átfúrni a
temető alatt.
csak hogy a lélekzáró rétegek gyors beomlása váratlan
aggodalommal töltötte el őket.
s kétséges vállalkozásnak tűnt
a metró szellőzőaknáinak kivezetése is a
kriptaablakokon.
a Házsongárból kezdte beszippantani
a sírokat az alagút, mint egy csillapíthatatlan tüdő.
aki tehette,
evakuálhatta szeretteit.
a beruházásnak hamar híre ment. hiába, valakik
temetőbe hajtott nyájjal blokkolták
az építkezéseket.
ám addigra a Házsongárd már hatalmas orgonaszekrénnyé
alakult
a furkálások miatt.
a függőleges szellőzőaknáknak nyílegyenes sípökká
váltak, s érzélgős
hangláda lett maga az alagút.
ha a szél berontott a lejáraton, működésbe lépett a
teljes szerkezet:

néhány magas hangot préselt ki
mindösszesen a föld.
olyanokat, amiket dobhártya-visszavarrás alatt
hall csak az
ember.

A „lélező rétegek” kifejezés használata a lélező rétegek helyett csomópontosítva tömöríti a vers lélező tematikáját a nyelvben, és ezzel, egyetlen szóval megnyitja a határt az élő organikus és a temetőben nyugvó lelkek között, mintha csak a megszólalásukat tenné lehetővé. [Itt felmerülhet Pilinszky János „lélező tükör” képe az Éjfél-fürdőből, melyben szintén a lélek és a lélegzés kapcsolatára világít rá és teszi élővé a tó látványát.] Az etimológiai szótár a lélek főnév eredeti jelentéseként a lélegzetet jelöli meg a rokon nyelvekben és a latinban fellelhető *lélek*–*lélegzet* kapcsolatra hivatkozva. A *Házsongárd live* a „lélező rétegek” felnyitásával, a levegő áramlása és a lélek kapcsolatba hozatalával lerombolja a határokat az élő és az éle-ten túli között a test nélküli lélek felé, mintha a nyelv mindkét irányban kiterjeszthető lenne. A nyelv az, amely képes felszakítani a rétegeket, vagy lyukat fúrni, hallójáratot létrehozni a nyelvvel a nyelven túlhoz, a láthatótól a láthatatlanig. Hasonlóan tömörítő funkciójú a „bonszaj” kifejezés is A kertész titkában, ahol a kertész hallgatása a zárt dióhoz hasonlóan jelenik meg, akinek mintha meghosszabbított hangképzőszerve lenne a bonszaj fonetikus leírása, a fa, amely megszólal a fájdalomra a kertész hangjával a kettőjük közti – dióhasonlat által megteremtett – [növényi] érzőkapcsolatban: „a kertész hallgatott, mint egy kifejtett dió. / akkor eredt meg csak a nyelve, s adta ki titkát, / amikor dédelgetett bonszajáról egyesével kezdték / tépkedni a leveleket: / ha félrehajtod a kőénybokr ágait a Palocsay-kertben, / s a megfelelő nyúluregbe belesuttogsz, / a hangod a Szent Mihály-templom egyik gyóntatófülkéjében / tör a felszínre.” [A kertész titka].

A fizika konvencióit végletesen megbontó nyelvi képhasználat („este tíz és éjfél között kikapcsolják a gravitációt / a botanikus kertben. / öt négyzetkilométernyi agyontaposott avar kezd lebegni, / és néhány levél újraélheti a földet nem érés mámorát.” A súlytalanságról) olyan látványokat tesz hallhatóvá, amelyek a szavak ízlelhetőségét is lehetővé teszik („kigyullad a villanykörte izzó gyümölcse” *Piccola Italia*, *Str. Emil Racovita 20.*, „ékszermatuzsálemek” *Találkozás az egyszerűvel*). A realitás és a líranyelv olyan pontokon fedik és teszik természetessé egymást, a képzetársítást, mint például hogy a nyomkövetés során a gyökeret eresztés a kötet kontextusában nemcsak a megállásra, hanem a növényi működésre is reflektál („a Racovita utcából rátértek a Crisan / utcára, ahol a 35-ös szám előtt gyökeret eresztettek” *8 óra 40 perctől sötétedésig*), de a saját konvenciók kiépítése ellenére a líra képi kontrasztjai mégis megmaradnak, és biztosítják a kötet egyik jellegzetes hatásfokát. A *Házsongárd live* tökéletes példája annak, amikor a borító és a versek mintha mindig is összetartoztak volna: amellet, hogy tematikailag-szemantikailag is kapcsolatba lép a szöveggel a borító, a versek képi és nyelvi anyagának összetétele, az egymás mellé helyezések kontrasztokat hoznak létre, amelyek így a szavak ízét is felerősítik. A szavak ugyanúgy az érzések médiumaivá válnak, mint a napraforgó, amely az érzéseit növeszti a sötét szoba falai között a magokban: „a sötétzárkában nevelt növény / kalapjából szedjük

ki az érettebb magokat. / kínáljuk hosszan. hallgatózzunk, miként roppantják / össze a vézna héjakat a fogak. / feltétlenül kérdezzük meg: *milyen ízű, neked milyen ízű / mondd?*” [Sötétzárka]. A kérdés helyén az izzel kellene válaszolni, mégis a vers egésze kell, hogy itt kitöltse a helyet, így a kérdés, a szavak üres helyet biztosítanak, hallgatást, a válasz sűrűsödési lehetőségét. A kérdés üres, mert a megszólított a médiuma, az ő nyelvi kifejezése a hordozója a magba kódolt érzelmeknek, ahogy az izzel a testében tárolja azokat: a nyelvet, amelynek meg kellene szólalnia, de nem történik meg, csak az ízlelésre történő ráhallgatás („hallgatózzunk”). Egy másik érdekes példa lehet a *Visszahozza neked* című vers, melyben a zene és a tápanyag felcserélhetővé válnak, és a táplálkozás feltételévé a hallás válik, mely formálja a biológiai organizmus alkalmazkodását a környezetéhez: „a hétszáz grammos koraszülöttnak Bachot játszottak / az inkubátorban, / gépi méhhang helyett / prémium tápanyagtartalmú, zsíros barokk zenét. / csodálkozol, hogy most vegyesen bújnak elő / ínyéből a maradandók és a tejfogak? / csodálkozol, hogy pórusai hangokra táguló fülek?”.

Az egész kötetre jellemzőek a folyamatos mediális átjárhatóságok különböző módozatai, melyekhez a szerszámok a nyelv maga. A *Kolozsvári metró* explicit és implicit módon felsorakoztatja az átjárhatóság összes lehetőségét: átmenetet a biológiai organikusság (tűdő), a tárgy (hangláda), a növény és hangszer (az orgona mint hangszer és mint növény is értelmezhető), a szakrális túlvilág és a múlt (a temető jelenléte és egyben a múlt megidézésének lehetősége) között. Néhány példát idézve a kötet más pontjain is felmerülő mediális átjárásokból: „a szememről a számra helyezem át a súlypontomat” [*Isus és Lazar útja a December Huszonnegyedikére sugárúton*]; „belekiáltjuk bizonyos tárgyakba útraváló / szavaid” [*Játék a kriptában*]; „keserves bégetés a gyapjúkabátjainkba zárva” [*Találkozás az egyszerűvel*]; „az a sípolás egy életre beköltözött valamelyik fogába. / ott lüktet tovább / ezentúl a gyanúsítás sajgó hangja. / fogva tartja, mint rágást a szája” [*Meggyanúsítás fémdetektorral*]; „párolgatja ki bőrük a találkozást, / forgassátok egymás felé papírjaikat a cikcakkos / EKG-görbéikkel: / csapzott fenyő alakját adják ki együtt” [*Karácsonyi ajándék*]; „ahogy csőrével belezi a fát, és húzgálja a kukacokat, / mint egy tangóharmonikát. a kopogást talán morze- / jeleknek hiszik a konspirációs szobában. hosszan elemzik / a hangsort” [özegek legelnek a könyvespolcra. látom a Szamosban / *fürdeni Kafkát*” [*Látom a Szamosban fürdeni Kafkát*]. A nyelvtároló médiumok előfordulón valamilyen lyuk, cső vagy üreg légáteresztő-nyílásával teremtik meg a hangközvetítést, a nyelv dekódolhatóságának lehetőségét, akárcsak ahogy a levegő jár a hangképző üregekben: mintha csak a levegő – a mindent kitöltő és mindennel érintkező – tartalmazná a meghallható és a hangképzőszerveken lejátszható, „mert a lehelet nehezebben idomítható” [*A személyazonosság ellenőrzése*]. A lélek és lélegzet kapcsolat is erre erősít rá, mintha a levegőben a lélek tartalmai is jelen lennének: nemcsak a túlvilági és emberi létezők kapnak lelket, hanem a tárgyak és a natúra is.

A *Kolozsvári metró* lég[zés]hálózata, a levegő és a nyelv áramoltatása egy [le] hall[ga]t[ha]tó teret rajzol ki, ahogy egy város utcái is felépülnek. Hasonlóan a kötet is átvilágítja Kolozsvár tereit az omnipotens megfigyelőjével, de ez a megfigyelés túllép időn és téren, mintha a múlt rétegei egymásra rakódva válnának jelenszerűvé. Ismert, de már halott kolozsvári lakosok nevei merülnek fel, és lényük esszenciálisan sűrűsödik a versnyelvben. Referenciálisan megjelölt várossal és személyekkel dolgozik a kötet,

de a líranyelv mégis leválaszthatóvá válik jelöltjeiről, és önműködésbe lép anélkül, hogy ismernénk a referenciát. Egy olyan térkihallgatásról lehet beszélni, amely a benne foglaltak (élő organizmusok és tárgyak) nyelve hallásának összességéből épül fel.

A lírai hangot feszélyezővé teszi a mindenre kiterjedő kihalló képesség, mintha mindenhol jelen lenne, és képes lenne nyelvileg dekódolni az egész teret, akkor is, ha a benne foglaltaknak nincs humán nyelve, sőt a túlvilág határait is feszegeti, hatalma kiterjed a téren és időn túlra. A lehallgatása többször előfordulóan a csatornázás, a csövek, a lyuk képi metaforikája körében érvényesül. [Egyik legerősebb példa erre *A Mátyás-szobor vallatója voltam.*] Ez a csatornázó lehallgatás és beszédképzés akkor válik a legdinamikusabbá, amikor a nyelvi megszólítás maga épít utat az olvasóhoz, és alkotja meg saját hangját benne, hogy közben elmondhassa, milyen ez a „te” vagy időnként „ti”, aki(k)be beleszüli magát, akárcsak a köldökbe („belebeszélni a köldökébe, mint egy sokadik / fülbe / majd belehallgatni, / hallgatni, ahogy mindenki beszél, aki / belebeszél már oda egyszer” *Andrea Apartments, Str. Baba Novac 1.*) vagy a kisajkakba, és azzal együtt egy implicit módon rejtett virágba és szájba („a kisajkak összetapadt szirmai közé / suttogom” *Piccola Italia, Str. Emil Racovita 20.*) történő beleszólásban bent hagyott hanggal. A megszólított „te” erősen identifikált, tehát a befogadó számára szűkíti a teret a hanggal történő azonosulásban. A megszólítások mintha célzottan alakítanának ki egy inkább feminin „te” identitást, amely előfordulóan a szerelemmel kapcsolódik össze, párbeszédbe lépve a kötetben ismétlődő pajzán utalásokkal.

Az élettelen és a láthatatlan élővé és ezzel együtt hallhatóvá tételének egyik példája a kötet: mintha a megszólaltatás lenne az élet és egyáltalán a jelenlét feltétele. A túlvilági áthallgatások értelmet adhatnak a címben szereplő temető élő felvételének, ahogy a piros téglalapban szerepel a „live”, mint egy élő közvetítés sarkában: valami olyan élőnek a közvetítése történik a nyelv által, ami már halott, akárcsak az olvasás során a rögzített nyelv feltámasztása és egyszeri élő felvétellel tétele a befogadóban a hangadással. A konvencióbontó kontúros képzettársítások talán a határok felszámolására is reflektálhatnak, ahogy a világok közti átjárók is létrejönnek az elválasztó rétegek leomlasztásával. A szövegesülés feltámasztása is előtérbe kerül a „live” piros felvillanásával. Főként azért is lényeges a rögzített szöveg és a lejátzásban lévő dinamikus felvétel kontrasztja, mivel a versek gyakran visszatérő elemei az írásra utaló tárgyak (például írógép, levél, könyv). Továbbá a megszólalások, a lehallgatott beszéd írásképe dőlttel szedett, ezzel jelölve önnön leírtságát, ugyanakkor mintha ez az írott rész több alkalommal is a kimondásnak egy másik szférájára utalna, a lehallgatottra: a rögzíthető, de mozgásban megszólaltatható, átkódolható nyelvre („az írógépek rabosítása után a kitárt ablakhoz toltuk / mi is a zongorát. / végigsimítottam a lakkozott fedélen, s a tejfehér / billentyűkre / az ábécé betűit kezdtük felfesteni. / írj hát vele, kérlek, *mint most mindenki más.* / [...] / mi azonban tudtuk, hogy csak meg kell tanulnunk / a fülünkkel is / olvasni immár.” Írj hát vele, kértelt). A „live” élő lejátzást jelölő funkciója konkrétan a film és fénykép mediális fénytároló képességével kerül kapcsolatba a *Janovicsban*, mintha a korábban már említett levegőben tárolt nyelv most a szintén – biológiai organikusságú metaforába épített – csövekben vezetett fényben tárolódna képek formájában, melyeknek a Kolozsvárt átítató Szamos az indikátora: „a fedélzet szájából szűk torok vezette le a fényt a gőzös / gyomrában

őrzött díszletekig. / kizárólag újhholdkor a Jankovics matrózai ember nagyságú / filmszalagokat tekertek fel a két oldalsó lapátkerékre, / és a gőzös egy pillanatra megforgatta a Szamos lágy tajtékú / előhívó-folyadékjában a filmet”.

A felvételszerűség az ismétlésekkel is folyamatosan újraértelmeződik: mintha a szövegszerű rögzítettség, az újraolvasás lehetősége lenne az ismételt kifejezésekben, egységekben, szerkezetekben. Az új kontextusban átértelmeződnek az ismétlések, ahogy a versek is a befogadóba kerülve: az élő lejátékszásban mindig változtatják interpretációs lehetőségeiket. Ennek izgalmas példája, amikor a tematikai ismétlődés a nyelvi kifejezésmód változásával átalakítja szemantikai és lírai tartalmait az egymás után következő *Első házkutatás*, *Második házkutatás*, *Harmadik házkutatás*, *Negyedik házkutatás* című versekben. Az ismétlés tematikusan és bizonyos szavak és szerkezetek visszatérésében figyelhető meg. Emellett a nyelvi ritmusosságban is érzékelhető, melynek egyik erőteljes példája a *Nászéjszaka a Belvederében*. Az ismétlések olyan hallhatóságot eredményeznek, mint a varrás öltései, olyan lehallgatásról van szó tehát, amely a „dobhártya-visszavarrás alatt” vagy a lélegzet ritmusában érzékelhető. A *Kolozsvári metró* soráthajlásaiban is megfigyelhető az ismétlés a szintaktikai szerkezetekben, ahogy a névelő [„a”] és a hozzá kapcsolódó főnevek gyakran a sorok elejére kerülnek (néhány helyen pedig szándékosan a sorvégre esik a névelő), mintha az egyszótagú szó rövid hangzása ritmikusan dobolna vagy szűrnie bele a dobhártyába a sorok elején és néhol a végén, „enyhe földmozgást észleltek a Házsongárd szeizmikus / térségében” [*Hervay*]. Az egész kötet színre viszi az ismétlő varrást, a hártján dobolást, a beszúrásokat, a szöveg felsértését, hogy közben lehetővé váljon a szűrt lyukakon keresztül Kolozsvár lehallgatása. [*Kalligram*]

ÁGOSTON ENIKŐ ANNA

A hangos könyvről

KONKOLY DÁNIEL: *A HANG KÍSÉRTETEI*

„Amikor nem avantgádról beszélek a könyvben, akkor is az avantgádról beszélek” – hangzott el Konkoly Dániel könyvbemutatóján, mely önreflektív megállapítás tanulságos lehet, mert rámutat az avantgárd központi szerepére a kutatásban. A *hang kísértetei – A hangot reprodukáló technikai eszközök és a lírai hang konstellációi a XX. század első harmadának magyar költészetében* című könyv tematikai fókuszát a lírai hang nyelvi megnyilvánulásainak szubjektumhoz tartozása (vagy épp nem odatartozása) képezi, míg a kutatás nagyságát, (irodalom)történeti jelentőségét a 20. század első felének líraszemléleti változásaihoz való kapcsolódás adja. A Konkoly-monográfia nemcsak azért mondható hiánypótló munkának, mert értelmezői szempontból a leginkább alulreprezentált irányzatot tárgyalja, hanem azért is, mert szakít a történeti avantgárd szerzői intenciókból és forradalmi kiáltványokból kiinduló [félre]értéséből, továbbá a klasszikus és a későmodern líramodell kontrolltükreben olvassa a korpuszt, ezáltal egyfajta finomhangolásra készíti az irodalomtörténetet,